

GAZDA ALBERT

Héthatár

Szovjet kisgyermek koromban nagyon-nagyon szerettem a térképeket. A csokoládét, az epret, a könyveket és a *Jamie és a csodalámpát* is szerettem, de a térképeket még jobban. Apám szerezte őket, volt mindenféle, Kárpátaljáról több is, plusz a komplett Szovjetunió és külön az egész világ. Polityicseszkaja karta mira. Ez adatokat is tartalmazott: terület, lakosságszám, főváros, ilyesmik voltak felsorolva az országokról. Azt gondoltam volna, hogy mindenhol a legnagyobb városnak kell a fővárosnak lennie, de nem. A Szovjetunióban, Magyarországon vagy Franciaországban igen, de Brazíliában és Kanadában korántsem. Az Amerikai Egyesült Államokban sem, bár ott Washington legalább nem volt annyira aprócska, mint Ottawa vagy Brasília. Sok mindent meg lehetett tudni ezenfelül is. Például, hogy hol vannak Kárpátalján szanatóriumok és várromok. Vagy hogy Magyarország területe 93 ezer négyzetkilométer, Portugáliáé 92 ezer, tehát majdnem egyformák, de Magyarország kicsit mégis nagyobb. Szovjetunió pláne sokkal nagyobb, ez eleve evidens volt, utána Kanada következett, majd az Egyesült Államok és Kína.

Ezek a térképek majdnem mind orosz nyelvűek voltak. Akkor már tudtam oroszul annyira, hogy értsem őket. Egy magyar nyelvű térképünk is volt, az anyai nagyapám után maradt, akit nem ismerhettem, mert 1944-ben elvitték Novoszibirszkbe lágerbe, és bár vissza tudott jönni, nagyon beteg lett, és hamar meghalt. Még csak 51 éves volt. A magyar térképen máshol voltak a határok, ezért azt mondták a szüleim, hogy ne nagyon mutogassam senkinek. Técső, ahol éltünk, Técső volt rajta, nem Tyacsev, Ungvár sem Uzsgorod, Munkács sem Mukacsevo.

Biztos a térképek miatt volt, hogy el akartam menni mindenhova. Ültem az ablakban, az első szobában, az ablak az országútra nyílt, néztem, hova mennek a buszok, felírtam egy füzetbe. A városi busz óránként járt, elment a szomszéd faluig, Úrmezőig. Ez volt a legrövidebb távolság és a legkevésbé érdekes busz. Voltak sokkal érdekesebbek. A Munkács–Kolomea, a Huszt–Ivano-Frankovszk, a Técső–Lemberg. A legérdekesebb az Ungvár–Csernovic. Dél felé ment felfelé, délután lefelé. Két busz kellett legyen ezen a vonalon, vagyis egy pár, mert egy nem tudta volna megtenni az utat oda-vissza naponta, négyszázötven kilométer nem kevés. Eleinte jórészt LAZ-ok voltak a távolsági buszok, később gyönyörű, piros-fehér Ikarus 250-esek is közlekedtek mifelénk. Szívesen felültem volna bármelyikre. Egyikre-másikra idővel sikerült. A csernovicira sajnos soha.

Ha kiültem az ablakba, nemcsak a buszokat láttam, hanem a Nereszent is. A Nereszen volt a mi hegyünk. Nagyon szép, szabályos alakú, zöld-zöld-zöld, sok fával, erdővel, kis tisztásokkal. Elképzelttem magamat, ahogy heverészek valamilyik tisztáson, a szénaboglyák árnyékában. Lenézek időnként a városunkra. Ezt azonban nem lehetett megcsinálni. Semmi esély nem volt rá. Hiába volt közel a Nereszen, egy kilométerre vagy annyira sem, a közelébe sem mehettünk. Elválasztott bennünket tőle a határ. Úgy jártunk, mint az örmények az Araráttal.

1.

A határ konkrét és szigorú dolog volt. Szögesdrótból, földszávból, őrtornyokból és a Tiszából állt. Voltak, akik azt mondták, hogy villanyáramot is vezettek a kerítésbe. Hittük is, meg nem is, de senki sem próbálta ki. Nem kellett ahhoz áram, hogy eszünkbe se jusson kikezdeni a zöldsapkásokkal. A határőrök zöld sapkát és zöld váll-lapokat viseltek, ezért neveztük őket zöldsapkásoknak. Farkaskutyákat tartottak, lehetett náluk vásárolni kölyköket, ha volt ismeretség. A határ nemcsak konkrét és szigorú dolog volt, hanem magától értetődő is. Úgy érte: volt és kész, fel sem merült, hogy nem örök idők óta van, és nem örök időkig lesz. Később megtudtam, hogy nincs a világ összes országának összes határán szögesdrót. Csodálkoztam ezen. Hogy lehet így tudni, hogy itt véget ér az egyik ország, és ott egy másik kezdődik? Amikor Arto Paasilinna könyvében, *A nyúl évében* a medvét üldöző főszereplő véletlenül átsíelt a határon a szovjet elvtársak ölelő karjai közé valahol északon, azt nem nagyon hittem el. Az írói fantázia szüleményének tekintettem.

Leginkább a felrobbantott Tisza-hídnál lehetett közel menni a határhoz. A kanyarban át tudtunk lesni a túloldalra, Romániába. Románokat is láttunk néha, ők lemehtek a folyóhoz, mi nem. A hidat a háború végén robbantották fel, és nem építették újjá.

Románia csak földrajzilag volt közel, minden más szempontból messze volt. Keresztapám testvérei, rokonai Hosszúmezőn és Máramarosszigeten éltek. Amikor a háború után lezárták a határokat, keresztapám itt ragadt Técsőn, kamaszként, a testvérei viszont a szüleikkel együtt ott maradtak. Néhány évtizeden keresztül nem látták egymást. Amikor a hetvenes évek elején keresztapám és a családja engedélyt kapott, hogy meglátogassa az övéit Hosszúmezőn és Máramarosszigeten – az egyik tizenöt, a másik harminc kilométerre volt légvonalban –, akkor először felültek az Ungvár–Csernovic buszra, arra, amelyikre én is annyira szerettem volna. Aztán felültek egy másik buszra Csernovicban, és átmentek Romániába Szeretvásárnál. Végül hol busszal, hol vonattal, különböző átszállások után célba értek Szigeten. Ez így volt vagy hatszáz kilométer, és eltartott egy darabig. Azt mesélték, hogy Romániában fürgének kell lenni a vonatos átszállásoknál, mert nem úgy van, mint nálunk, hogy a masiniszta megvárja, amíg kényelmesen le- és felszállnak az emberek. Egy perced van, hogy ugorj, ha nem, rád csapják a távirányításos ajtót, csak úgy nyekkensz. Szerencsére nem maradt le egyikük sem, nem csapták rájuk az ajtót, és hoztak kisautót meg cigirágót. A magyar golyós Csemege finomabb volt.

Magyarország Romániánál is messzebb volt. Igaz, annyiból nem, hogy lehetett fogni a magyar tévét és a rádiót – az 1-est jobban, mint a 2-est, a Kossuthot is jobban, mint a Petőfit, pedig a jó zenéket a Petőfin adták –, lehetett magyar könyveket vásárolni, magyar újságokat olvasni, magyar tannyelvű iskolába járni, magyarul beszélni. Magyarországra menni azonban nem lehetett. Csak ha volt rokonunk. Akkor kétevente egyszer mehettünk, maximum két hétre. Ha nagyon közeli rokon volt, testvér, szülő, gyerek, akkor évente.

80

Nekünk nem voltak rokonaink Magyarországon. Így Magyarország csak a tévében, a könyvekben és az álmaimban létezett. Az ígéret földjeként. Ahol mindenki

okos, kedves és magyarul beszél. Ha ahhoz van kedve, bemehet a boltba, megveheti az Omega, a Piramis vagy az LGT lemezét. Vehet farmert és Dunakavics cukorkát is, meg feliratos pólót. Ilyesmit nálunk nem lehetett venni. Lemezeket végképp nem, csak komolyzenét. Olyat csak a nyolcvanas évek vége felé kezdtünk hallgatni. A szerencse az volt, hogy az Omegát, a Piramist vagy az LGT-t kölcsön lehetett kérni másoktól, akiknek voltak rokonaik Magyarországon, ezért mehettek kétévente, és megvásárolhatták ezeket a lemezeket. Darabját kilencven forintért.

2.

Aztán mégis lettek rokonaik Magyarországon. Az unokatestvérem férjhez ment egy értelmes és kedves sráchoz – rajongtam érte, jókat lehetett vele beszélgetni –, és rövidesen áttelepült. Hajdúszoboszlón folytatta az életét. Amikor berendezkedtek, akkor mi is meglátogathattuk őket. 1982 nyarán jött el ez. 16 éves voltam. Kereken.

A beteljesülés előtt nem sokkal kiesett a magyar labdarúgó-válogatott a spanyolországi világbajnokságon a csoportkörben – akárcsak négy évvel korábban Argentínában –, hiába nyerte meg 10-1-re az első meccsét Salvador ellen. Ha nem lett volna úgy, hogy megyünk, az egész nyártól elment volna a kedvem emiatt. Aztán egy ártatlan vasárnapon elképesztő vihar csapott le ránk. A *Mr. Süket trükkjei* ment a tévében, egy Ed McBain-regényből készült film Burt Reynoldsszal – kedveltem Ed McBaint, bár Raymond Chandlert nála is jobban –, és lehetetlen volt végignézni. Folyamatosan rebegett a kép és szakadozott a hang a sok villámlástól, már azelőtt, hogy tényleg odaért volna a hurrikán. A Nereszenünket teljesen letarolta az iszonyatos szél, szomorúan nézett ki utána évekig. Lent a városban is halomra dőltek a fák, elszakadtak a villanyvezetékek, nem volt áram.

Vonattal utaztunk. Vittünk frottírtörülközőket, állítólag komoly kereslet volt irántuk. Azt mondták, ne izguljunk a határon, a vámosok előtt viselkedjünk szerényen, nyugodtan, magabiztosan. Ha gyanúsnak tűnnénk, kizsedhetnek a sorból, visszatarthatnak, le is vetköztethetnek. Az oroszok is, a magyarok is. Vagyis legyünk észnél. Utána, ha már átjutottunk, ne szólítgassuk meg az embereket a vonaton, ne akarjunk mindenáron beszélgetni, mert az nem szokás. Főleg ne mondjuk senkinek, hogy odaátról jöttünk, mivel a magyarok nem szeretik az oroszokat. Vagyis a ruszkikat. Elkámpicsorodtunk: miféle oroszokat meg ruszkikat? Ezek itt nem tudják, hogy mi éppen olyan magyarok vagyunk, mint ők?

Néztem a vonatból a tájat, és nem beszélgettem senkivel. Mondjuk nem is éreztem késztetést. A tájat laposnak láttam. Valahogy otthonosnak mégis. Hajdúszoboszló is szebb volt, tisztább, rendezettebb, mint bármelyik másik város, amit azelőtt láttam. Mint Ungvár, Lemberg, Breszt, Kisinyov vagy mondjuk Odessza. Különösen a fürdő tetszett, és az, hogy nemcsak bent, hanem a környékén is bikini-ben mászkáltak a lányok. A kocsmák is tetszettek. Az eszpresszók. 1978-ban szívjuk a füstöt az eszpresszóban. Ezt a Fonográf-dalt szerettem akkortájt. 1982-ben már 1982 volt, de első este mégis elmentünk egy eszpresszóba – az unokatestvéremmel és a férjével, a szüleim fáradtak voltak, otthon maradtak, vigyáztak a gyerekre –, szívtam a füstöt, megittam három felest. Portoriko rumot. Utána azt mondtam mindenkinek, hogy az a kedvencem. Komoly cucc, 60 fokos.

Volt fürdőzés is, apám nagyon élvezte a hullámedencét. Elmentem moziba, nem is egyszer, háromszor. Nagy mozibuzi voltam, úgy fogyasztottam a *Filmvilágot* is évek óta, mint más a *Nők Lapját* vagy a *Tükört*. Az *Óvakodj a törpétől!*-t néztem meg a szoboszlói moziban, meg Steven Spielbergtől az *1941*-et, végül a *Pat Garrett és Billy, a kölyököt*, amit Sam Peckinpah rendezett. Az első magyarul beszélt, a másik kettő feliratos volt.

Elvonatoztunk Budapestre is egy nap, eltöltöttünk ott néhány órát. Megállapítottuk, hogy a Parlament iszonyatosan fekete, és általában is fekete a legtöbb épület, nem volt barátságos a város emiatt. A zaj is nagy volt, csörömpöltek a villamosok a Marx téren. A Berlin sörkert legalább bejött a Lenin körúton, a Vígszínházzal szemben. Tágas volt, és a sör is jóízű, amit csapoltak ott.

Az unokatestvéreméknél, ahol laktunk, magnó és lemezjátszó is volt, sok lemezzel, amiket előtte nem ismertem. Az Eaglest hallgattam a legtöbbször, a *Hotel Californiát*. Magamnak pedig megvettem a boltban a Rolling Stonestól a *Tattoo You*-t, meg még három magyart is. És egy közértdben az újságok közt rábukkantam az 1981-es *Rockévkönyvre*. Azonnal lecsaptam rá. Talán jól tettem: megváltoztatta az életemet. Az URH-, az Európa Kiadó-, a Bizottság- és a Kontroll Csoport-szövegekkel, az interjúkkal, a riportokkal. Ha az a könyv akkor és ott nincs, sok-sok minden máshogy lett volna azután.

3.

A nyolcvanas évek végére megváltozott a határ karaktere. A konkrétságából és a szigorúságából rengeteget veszített. Fenekestül felfordult a világ, kinyíltak a kapuk, eltűntek a megszokott tájékozódási pontok. A határ sem maradhatott ugyanolyan. Amikor 1986 nyarán leszereltem a szovjet hadseregből, még azt mondták: mivel hadititkok birtokába jutottam, öt évig nem mehetek külföldre. Baráti országba se. Hogy mik voltak a titkok, amelyeket elárulhattam volna bárkinek, titok maradt előttem. Ehhez képest 1987-ben másodszer is eljutottam Magyarországra. Adtak útlevelet, mégsem izgatták a titkaim a hatóságokat. Hajdúszoboszlón, Debrecenben, Tokajban, Egerben és Budapesten is jártam. Budapest még mindig fekete volt.

Rövidesen felgyorsultak az események. Az útlevelekhez is sokkal könnyebb lett hozzájutni, a kishatárforgalom is beindult. A szabadság szele arcul csapott bennünket. Azt gondoltuk: ezentúl a miénk lesz az összes lemezbolt, és koncertre meg színházba is mehetünk, sőt sörözni is bármikor, Záhonyba vagy Nyíregyházára. Mentünk is. Elvonatoztunk Ungvárról Csapra, átsétáltunk a Tisza-hídon, megittunk két sört, visszasétáltunk. A 100 ezres Ungváron akkorra talán három söröző maradt, órákig kellett sorban állni mindegyikben, ment a tülekedés. A söröskriglik eltűntek, széttörték, befőttesüvegekbe csapoltak, fejenként ötöt-tízet vettek az emberek, hogy ne kelljen még egyszer sorba állni. A közértdben nem lehetett kapni semmit. Legfeljebb az új lakótelepeket építő csehszlovák munkásoktól Ostravart és Zlaty Bazantot, üvegenként egy rubelért. Háromszor annyiért, amennyi egy korsó munkácsi vagy lembergi lett volna, ha lett volna. Mondjuk ezek a csehszlovákok legalább ihatók voltak.

Aztán rájöttünk, hogy az emberek másképpen értelmezik a szabadságot, mint mi. Míg mi azzal bíbelődtünk két záhonyi sörtúra között, többé-kevésbé szervezeten, hogy a peresztrojka és a glasznosztj keretei közt miként bontogassuk le a korlátainkat, és hogyan lépünk rá a demokratizálódás ösvényeire, addig hirtelen megteltek a határátkelők. Mindenki menni akart. Vinni, ha volt mit, hozni, amit lehetett. A frottírtörülközők már nem voltak napirenden, de volt más. Búvárszivattyú, babakocsi, Verhovina moped, színesfém, sugárzóanyag. Az üzemanyag-, a dohányáru- és a vodkacsempészet komótosan indult be – üzemanyag, dohányáru és vodka híján ezen nincs mit csodálkozni –, de a forgalom a határokon megállíthatatlanul nőtt.

1988-ban elindult mindenki Jugoszláviába. A világ legolcsóbb országába. Nekünk az volt. Hihetetlen árfolyamon váltották a dollárt hivatalosan, egy rubelért egyegész- valamennyit adtak. Ha egy család összeállt, útlevelet szerzett, pénzt váltott – maximum ötszáz dolcsit engedtek fejenként –, simán hozhatott Szabadkáról ezeröttszáz rubelért egy ezerötös Ladát. Ilyenhez otthon tízszer annyiért sem juthatott. Mennünk kellett nekünk is a feleségem szüleivel. Nagy nehezen sikerült dollárt szerezni – a csapi pályaudvaron egy éjszakám volt, hogy összebarátkozzam a rendőrrel, aki végül beírt a sor elejére, így válthattam, különben hónapokat kellett volna várunk –, a vonatra is felfértünk, és bár Ladát nem vettünk, alaposan bevásároltak a szülők: kínai magnót, International nevűt, török bőrkabátot. Eladásra. Én sem jöttem haza üres kézzel: Gordon's gin, Ballantines whisky, Jethro Tull- és Dire Straits-lemez. Meg egy bőrdzseki. Megtetszett. Mire hazaértünk, ötven ugyanolyat láttam, úgyhogy mondtam: adják el, nekem nem kell. A whiskyt viszont megittuk, a lemezeket meghallgattuk.

Jugoszlávia volt a második ország, ahova eljutottam. A harmadik Csehszlovákia, átutazóban, a negyedik Lengyelország. A határ akkorra szinte átjárhatatlanná vált. Nem azért, mert megint nem engedtek, hanem azért, mert mindenkit engedtek, és mindenki ment. A vonatokra nem lehetett felférni, autóval órákat, félnapokat vagy még többet kellett várakozni. 1990 őszén a *Kárpátontúli Ifjúság* című lap kollektívájával Krosnóba mentünk busszal. Krosno egy kisváros Podkarpacie vajdaságban, valaha arra vezetett a tokaji bor útja észak felé. 18 órát álltunk a szovjet–csehszlovák határon, reggel indultunk, éjszakára átjutottunk. Svidnikben, ahol háltunk volna, meg sem álltunk, hajnalra odaértünk Krosnóba. Épp nyitott a piac. Otthagytam a többieket, bejártam a várost. Akkor már tele voltak a közértek és a trafikok Lengyelországban is, vásároltam sört és cigarettát. Sokáig az a 18 óra volt a rekordom. Egészen 1997 novemberéig. Akkor a beregszászi színházzal próbáltunk eljutni Moszkvába. 36 órát álltunk az ukrán–orosz határon. Nem engedtek át. Nem értettük pontosan, hogy miért. Majdnem 10 évvel később, 2007 tavaszán sikerült végül bevennem Oroszország fővárosát.

4.

1991 februárjában telepakoltunk két bőröndöt, feltettük a babakocsit a tetőcsomagtartóra, fogtuk az egyéves lányunkat, beültünk apósom fekete Volgájába – ami Jugoszláviában nem jött össze, Magyarországon igen: olcsón jutott hozzá, és noha

sokat fogyasztott, a benzin, ha volt, nem volt drága a Szovjetunió végnapjaiban –, és nekiindultunk a határnak. A csapi vámos felfedezte az ötliteres kannát a csomagtartóban, tele üzemanyaggal, és azt mondta, nem vihetjük át. Apósom csinált egy kanyart, a kapu előtt kilocsolta a kanna tartalmát a hóra. A vámos visszaküldte, hogy takarítsa fel. Harmadjára továbbmehettünk. A magyar vámos azt kérdezte, nem szégyelljük-e magunkat, hogy csak azért, hogy eladhassunk egy babakocsit, a pici gyereket is magunkkal visszük piacolni. A kurva anyád, gondoltam, de nem mondtam semmit. Gyáva voltam. Alattvaló. Csak néztem sötéten magam elé.

Így kezdődött a másik élet. Mert hát azzal indultunk el azon a napon, hogy nem megyünk vissza többé. Hogy nem egy életünk lesz, hanem kettő. Megpróbáljuk ezt az egészet máshol, máshogyan, másokkal. Magyarországon, amelyet valaha elérhetetlennek tartottunk. Az is volt: az ígéret földje, az álmok állama. A költészet elmúlt közben, de reméltük, hogy a próza is tartogat lehetőségeket. Csak turistaútlevelünk volt, meg egy kis elszántságunk. Letelepdedési engedélyünk, munkánk, pénzünk, lakóhelyünk nem. Azaz volt néhány kedves barátunk és rokonunk is, hogy segíthessenek.

Minden áttelepülő mindig úgy érzi: magyarázattal tartozik. Főleg magának. Sokszor másoknak is. Azoknak, akik maradnak. Helyette is. Töri a fejét az áttelepülő ezeken éveken, bajlódik a lelkiismeretével. Lehet, hogy ez ma már nem így van. De akkor, a kilencvenes évek elején mifelénk így volt. Még úgy éreztük, hogy van valami dolgunk a világban, amihez köze van a közösségnek. És ha a közösségből kilépünk, akkor hiányozni fogunk belőle. Kevesebb lesz a közösség miattunk. Főként, hogy előtte tényleg volt ez-az, amit mi tettünk hozzá a közösség dolgaihoz.

Miért jöttünk el mégis? A káosz, a kilátástalanság, a kínlás elöl? Kiábrándulásaink okán? Kevésbé mocskos utcákat, kevésbé szomorú embereket szerettünk volna magunk körül? Magyarul akartunk beszélni mindenhol? Nagyobb darab húst akartunk beletenni a fazékba? Azt akartuk, hogy legyen a boltban kolbász, tej, cigaretta, sör, hanglemezek, könyv, a moziban magyar felirat? Ebből így együtt semmi sem igaz. Magától történt minden. Mindig minden magától történik. Hozza az idő. Elindult akkor egy hullám, és mi vele tartottunk. Sokadmagunkkal. Barátaink fele így tett. Ki előttünk, ki utánunk. Ma sem tudom, hogy útnak indulni, vagy maradni volt nagyobb kaland. Hogy előbbihez, vagy utóbbihoz kellett több bátorság. Hogy jól döntöttünk-e, vagy sem, azt legkésőbb 2014, a fordulat, a háború, az azóta is ugyanúgy hazug és reménytelen politika láttán pontosan tudom.

Egy huszonöt négyzetméteres kaszásdűlői garzonban kezdtünk, befogadott bennünket a fantasztikus nagynéni, négyen laktunk egy szobában hónapokig. Munkát kerestem, közben késő esténként a fürdőkádban Gion Nándort és Grendel Lajost olvastam. Május végére lett munka és ideiglenes magyar személyi igazolvány. Kék színű. Maradhattunk. A határt a következő nyáron, másfél évre rá láttuk legközelebb, addig nem is hiányzott. Semmifajta honvágyunk nem volt. A Szovjetunióból mentünk el, Ukrajnába látogattunk vissza. Egy olyan országba, ami azelőtt nem létezett, és ami azóta sem képes létezni igazán. Hiába keresi az identitását. Akkor átmenetileg ennek az Ukrajnának az állampolgárai lettünk, úgy, hogy soha nem éltünk benne. Hontalan útlevelet nehezebb és drágább lett volna szerezni, és a kárpátaljai utazásainkat sem könnyítette volna meg. A magyar állampolgárságot

pláne nem adták könnyen: 1996 nyarán kaptuk meg, több mint három évvel a fel-
tétel teljesítése és a kérelmünk benyújtása után.

5.

Kaiserslautern környékén aludtunk egy-két órát egy parkolóban, inkább csak kor-
nyadoztunk, tele volt négyünkkel a Volvo. Hajnalban el is indultunk Luxemburg
felé. Úgy nézett ki, a dimbeken-dombokon keresztül rövidebb lesz, ezért elkerül-
tük az autópályát. Csakhogy vésszen fogyott a benzin, és sehogy sem találtunk
egyetlen kutat sem. Hiába vártuk, hogy hátha a következő kanyar után, esetleg az
azután következő település előtt, nem bukkant fel semmi. Két órája mentünk, szá-
zötven kúttalan kilométernél tartottunk. Azzal ijesztgettük egymást, hogy mi lesz,
ha ott ragadunk a semmi közepén. Hogy Németországban van hely a semminek is,
az eleve meghökkentett minket. Akkor átgurultunk egy hídon, és megláttuk az el-
ső benzinkutat. Mellette közvetlenül a másodikat, a harmadikat, a negyediket, a
tizediket. Ott volt az összes cég, az összes logójával, színösszeállításával, tarkabar-
kán. Lassan leesett: megérkeztünk Luxemburgba. Ahol is harmadával olcsóbb volt
az üzemanyag, mint Németországban.

Az első utam volt ez Nyugatra. 1996 tavaszán. Az utolsókat rúgtam az ukrán
állampolgárságomba, a németektől olcsón kaptam vízumot, schengenit, az osztrá-
kától tranzitot drágábban, ők akkor még nem voltak a határtalanság részesei.

Az a német–luxemburgi határátkelés nekem, aki szó szerint a szögesdrót árnyé-
kában nőttem fel, és aki soha addig nem jutottam át egyik országból a másikba
anélkül, hogy meg ne duplázódott volna a pulzusszámom, elképesztően revelatív,
örökkön-örökké emlegethető élmény volt. Nem láttam, nem is láthattam még olyat,
hogy a határon semmiből se derüljön ki, hogy az határ. Csak a benzinkutakból.

Tetszett a Nyugat is. Futballtúrán voltunk, Münchenben megnéztünk egy Ba-
yern–Nottingham UEFA Kupa-meccset, Dortmundban egy Borussia–Ajax Bajnokok
Ligája-negyeddöntőt, Düsseldorfban egy Mönchengladbach–Feyenoord KEK-csa-
tát. Amennyire belefért, a városokat is bejártuk. München csillogott-villogott legin-
kább. Szencziós volt egy kiskocsmában a König Pilsener, ez életem legjobb söre,
mondtam a többieknek. És hiába kapott ki Dortmundban a Dortmund 2-0-ra, a
közönség nem keseredett el ettől. A Südtirüben, a B-középsben álltunk a Westfa-
lenstadionban, oda szereztünk jegyet az üzerektől abszurd áron. A pályából nem
sokat láttunk a kapu mögöl, de ez nem is volt fontos. Több ezer ember ugrált mel-
lettünk megállás nélkül, a betonszerkezet ringatózott, hullámozott. Mind arról éne-
keltek 0-2-nél, hogy se baj, itt leszünk jövőre is, és majd megnyerjük. Egy évre rá,
1997 májusában a Borussia 3-1-re legyőzte az esélyesebb Juventust a döntőben.

Az a sok-sok nyájas huligán, akik ott ugráltak és énekeltek körülöttünk – na-
gyon szerettek bennünket, amikor elmondtuk nekik, hogy pont ezért a meccsért
jöttünk Budapestről –, azok a német fiatalok mind leöblítették maguk után a pi-
szoárt a mellékhelyiségben. Az Üllői vagy a Megyeri úton nem volt szokás az ilyes-
mi. Kíspesten el se lehetett jutni a vizeldéig. Bokáig állt a húgy. Mint a pottyantós-
ban a huszti vasútállomáson.

6.

A Szovjetunió sem volt épeszű képződmény, nyilván, de Ukrajna végképp szerencsétlen ország lett. Volt benne mégis valami szeretetre vagy legalábbis érdeklődésre méltó. Borzalmas első évei, a nyomor, a hiperinfláció, a maffiaháborúk után – apám fejszét tartott az ágy alatt, sokra ment volna vele, ha tényleg jönnek a rablógyilkosok – elkezdődött valami bumfordi konszolidáció. A politikusok és a maffiózók mondjuk továbbra is elloptak mindent, ami mozdítható volt, és azt is, ami nem. Komplettszerű szerelvényeket, gyárakat, városokat. Nyugodtan el lehet menni most már Lembergbe autóval is, hangzott a tréfa, mindenki lopott magának sajátot, többet nem lophatnak, nincs hova tenni. De apránként érezhetővé vált, hogy van egy kis fejlődés, előrelépés, napsütés. Főként azután, hogy 1997-ben megvolt a pénzreform, és a szovjet rubel után bevezetett röhejes, nagyüzemi léptékben hamisított kupon nevű játékpénzt felváltotta a hrivnya, amelynek sikerült stabilizálni az árfolyamát.

Valamikor az ezredforduló táján feltűntek Kárpátalján az első európai típusú benzinkutak – nem is különböztek a luxemburgiaktól, és a logók is csak részben voltak mások –, megnyíltak az első szupermarketek, a vállalható színvonalú kocsók és éttermek, a szlovák és a magyar csempészárú helyét ukrán termékek foglalták el a polcokon. Tömegével árusították lépten-nyomon a hamisított cédéket és kazettákat. Hatosával vásároltam őket, oroszokat és ukránokat, Akvariumot, DDT-t, Nautilus Pompiliust, Vopli Vidopljaszovát, Okean Elzit. Nem a régit. Mindent, ami új volt. A jelenidő érdekelt, nem a múlt. Ezek a lemezek – a könyvek és a filmek is – arról is szóltak, ami akkor lehetett volna az életem, ha nem választok másikat 1991-ben. A modell visszájára fordult. A hetvenes-nyolcvanas években ott éltem, és Magyarországon vásároltam a lemezeket. A kilencvenesekben itt, és onnan hoztam a zenét. Akkor az mondott többet nekem.

Apránként megint megkedveltem Técsőt, Ungvárt, Lemberget, Kijevet – 1998 tavaszán megnéztük a 2-0-s Dinamo Kijev Real Madrid BL-meccset, a helyi maffiózók kaviárral és vodkával kínáltak a sajtópáholyban, utóbbihoz másnaposak voltak, mert előző este sok francia bort ittunk a Chateau de Fleurben a Hrescsatikon –, és közben úgy nézett ki, a határ is átjárható lesz. Sokkal könnyebb volt átjutni. Megszűnt a tülekedés, mérséklődött a vegzálás, a kekeckedés, megesett, hogy alig kellett várni. Nem volt annyira konkrét és szigorú, mind régen.

Ám egyszer csak véget ért a jó világ. Másfél évvel Magyarország schengeni csatlakozása után döbbsentünk rá, hogy ami az egyik oldalon maga a csoda, az a másikon nem biztos, hogy jó lesz nekünk. Ennek a rádöbbenésnek pontos dátuma van: 2005. október 19-e. Elmentünk Ungvárra Akvarium-koncertre, látnom kellett Borisz Grebenscsikovot élőben, ugyanúgy, ahogy mondjuk Leonard Cohent vagy David Bowie-t máskor. Az ungvári nagyszínházban játszottak, nem volt telt ház, de ez nem zavart bennünket, hangulatos, színvonalas, érzelmes, intelligens koncertet adtak. Úgy döntöttünk, visszajövünk aznap éjjel, de mivel odafelé láttuk, hogy nagy a sor Csapnál, inkább megpróbáltuk Ungváron Szlovákia felé. Ahol az a 18 óras történetem is volt egykoron. Meg se moccantunk sokáig a vaksötétben. Mentünk mégis Csapra. Négy órába tellett, mire végeztünk. Az ukránokon hamar túljutottunk. A magyarokon lassan. Amikor végre lemegettünk a hídról, már láttuk: sok

mindenhez van kedvük, csak a munkához nincs. Benéztek minden csomagtartóba, a motortérbe is, a kárpitot végigkopogtatták, a hátsó üléseket felemeltették, mind-
ezt unottan, nyeglén, hányavetien. Végtelenül lassan. Direkt lassan.

Azt gondoltuk, ez az egész átmeneti lesz, idővel csillapszik az örület, és ha a
tétéles kontroll nem is szűnik meg, legalább az átkelés gyorsításáért megtesznek
mindent. Nem így lett. Megállt az idő. A kilencvenes évek visszatértek és velünk
maradtak. Unottan, nyeglén, hányavetien végzik ezek az emberek a munkájukat a
mai napig. Ha kirúgják vagy lecsukják őket, mások jönnek helyettük, de ők sem
másmilyenek. Az átjutni vágyókkal is ugyanúgy beszélnek, ahogy annak idején.
Mint élet-halál urai az alattvalókkal. Az alattvalók nem számítanak. Hogy csencse-
lők, vendégmunkások vagy turisták véletlenül, egyre megy. Úgyis csak ukránok.
Már nem ruszkik, ennyi a különbség.

7.

Milyen volt a határ? – minden alkalom után ez az első kérdés. Menet is, de főként
jövet. Milyen lehetne. Konkrét. És nem szigorú, csak undorító. Záhonytól–Csapnától
borzalmas, Beregsuránytól–Asztélytól szintén. Főként nyáron, mióta az ukránok –
a tényleg ukránok – közül egyre többen mennek pihenni Hajdúszoboszlóra, Hé-
vízre, az Adriára. Hétfőig még rosszabb, olyankor a munkások is mennek pén-
teken, jönnek vasárnap. Mostanra vannak, akik inkább Romániát választják, Ne-
vetlenfalut vagy Máramarosszigetet és Aknaszlatinát. Visszafelé van értelme igazán,
akkor a magyar vámosokkal nem kell találkozni. Azok a legrosszabbak tényleg.

Nem mindenütt, csak ott. Már a magyar–román határon sem. Az egy másik világ.
Ott az emberek úgy viselkednek, mint az emberek. Akkor is, ha egyenruha van raj-
tuk, akkor is, ha civilek. Senki sem élet-halál ura, senki sem alattvaló. Nem kell izgul-
ni a magyar–szerb és a magyar–horvát határon sem. Akkor sem, ha több száz autó vár
a sorára. Nem esik jól órákat araszolni Röszkénél, de araszolni is jobb, mint állni egy
helyben, nem is sejtve, mikor mozdulhatunk végre. Szlovákia vagy Szlovénia felé
elhagyni az országot – vagy visszatérni beléje – végképp maga a boldogság. Minden
alkalommal. Mint mikor megpillantottam 1996-ban a luxemburgi benzinkutakat.

A hetvenes években, térképezgetés közben egy téli délutánon azt mondtam
egyszer az anyámnak – hiszik, nem hiszik, így történt –: az az álmom, hogy mint
Amerikában, legyen egyszer Európai Egyesült Államok. Hogy mehessünk bármi-
kor bárhova. Határok nélkül. Szögesdrót nélkül. Engedély nélkül. Minden nélkül.
A Szovjetunió peremvidékén jutott eszembe ez a furcsa gondolat.

Azóta történt, ami történt. Lett Schengen, remélem, meg is marad. Megvolt ne-
kem harminc-egynéhány ország. Megvolt a Monarchia is keresztül-kasul, mint
azon a nagyapámtól maradt régi magyar térképen. Krakkótól Triesztig, Innsbruck-
tól Brassóig. Bármikor élmény elindulni nyugat, észak, dél és kelet felé is. Az
egyetlen kivétel: északkelet.

A legőcskább, legkonkrétabb, legocsmányabb határ. Az volt mindig, az most,
az lesz örökkön-örökké.

A másik oldalán meg ott az az idéetlen ország, amiből nem lesz semmi.
Ahonnan egy-két generáción belül nyomtalanul el fognak tűnni a magyarok. Ahol

minden hiábavaló volt. Ahol tényleg nem lett volna szabad ott maradni. Ahol ugyanúgy csak élni szeretnének az emberek, mint mindenhol.

Megyek mostanában is. Noha elkoptak, eltűntek a régi térképek, nélkülük is tudom, hol van Ungvár és Lemberg. Vagy Técső és Mezővári. Azzal is tisztában vagyok, hogy hova érdemes beülni egy jó kávéra vagy egy sörre. Vannak ilyenek, mert vannak, akik nem adják fel. Ők még mindig érdekelnék. Ez is valami.

A térképek helyett kéznél van a Google Maps. Vegyük például Csernovicot. A legérdekesebb buszjárat, az Ungvár–Csernovic végpontját Bukovinában. Úgyis tartozom vele magamnak. Budapesttől Beregsurányon, Munkácson, Sztrijen, Ivano-Frankovszkon át 742 kilométer, 10 óra és 1 perc. Máramarossziget felé rövidebb. El a Nereszen alatt. A fák újra kinőttek, a tisztások is megvannak a szénaboglyákkal. Csak fel kéne mászni egyszer. Errefelé 676 kilométer Csernovic, de fél órával hosszabb. Viszont Romániában sokkal jobb az utak, és nincsenek magyar vámok. Ha nem érünk oda estére, az sem baj. Ha csak másnap ülhetünk be a Wiener Caféba, az is jó. Hogy oda kell beülnünk mindenekelőtt, az teljesen egyértelmű.

KUSTÁR GYÖRGY

„Nézzvén nézzenek, de ne lássanak”

A MORÁLIS IGAZSÁG PROBLÉMÁJA OTTLIK GÉZA *ISKOLA A HATÁRON* CÍMŰ MŰVÉBEN

1.

„Non est volentis, neque currentis...”

„Nem azé, aki akarja, sem nem azé, aki fut”. Pál apostol kedvelt képe a görög mintára épült stadion. A versenypálya, ahová hosszú felkészülés és önsanyargatás után jut a versenyző, tudva, hogy csak egy nyerhet koszorút.¹ Mégis: a babérkoszorú átadása, az ünnepélyes díjkiosztás elmaradhat. A verseny szabályai generálta tér és pozíció érvénytelennek minősülhet egy külső, nem ellenőrizhető autoritás nézőpontjából, aki nem kiszolgáltatója a játék struktúrájának. A legkiválóbb teljesítmény ellenére sem az elhatározás, sem az erőfeszítés nem szavatolja az eredményességet. Általánosabban fogalmazva: sem a *belső*, sem a *külső* cselekménysor nem áll közvetlen kapcsolatban az elérendő céllal, sem a versenyzők, sem a nézők esetében.

Furcsának tűnhet a páli idézet. Szándékosan ezt a kifejezést használom, utalva Medvének a három képpel kapcsolatos érzetére. Furcsa, amennyiben töredékes, és amennyiben idegen. Az idézet ugyanis teljes terjedelmében csak egyszer, és akkor is latinul, csak idegen fordító-közvetítő kódok révén megérthető küldöttként jelenik meg; máskor viszont töredékesen, címként, a szövegből kiemelt, abból eltávolított, a fejezetek fölé rendelt gócpontokban. A nyelvi áttétel ráadásul kettős: a latin idézet szintén egy holt nyelv, az ógörög fordításaként áll előttünk, azaz már egy „megértett” értelmezettjeként,² egy alapvető elszakítottságban: ugyanis az eredeti szöveg kontextusának negligálása csonkolja.